

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 342.72/.73:519

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2025-1/1>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І НЕДОПУЩЕННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Булавина Світлана Євгенівна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії держави і права та порівняльного права
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-1239-0563

Давидова Тетяна Олександрівна,

кандидат юридичних наук,
заступник директора науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України
ORCID ID: 0000-0001-8431-9024

У статті розглядається питання впливу штучного інтелекту (ШІ) на права людини, насамперед аналізується принцип недопущення дискримінації при його застосуванні. Вивчаються основні принципи розвитку та використання технологій штучного інтелекту у вітчизняній практиці, пов'язані з дотриманням прав людини, а також новітнє законодавство Європейського Союзу, що регулює зазначені питання, зокрема, Рамкова конвенція про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права та Закон Європейського Союзу про штучний інтелект (EU AI Act). Автори поставили за мету вивчити як експертну думку провідних дослідників і правозахисників щодо впливу ШІ на права людини, так і проаналізувати проблему, використавши можливості ChatGPT і Gemini через питання як впливає штучний інтелект на права людини. Під час аналізу отриманих відповідей зроблено висновок, що виокремлюючи два аспекти впливу штучного інтелекту на права людини – позитивний і негативний, ChatGPT і Gemini визначають, що дискримінація має негативний і позитивний сенс в даному аспекті. Відтак досліджено зв'язок штучного інтелекту і недопущення дискримінації. Принцип недискримінації при цьому розуміється авторами як забезпечення рівності прав і свобод; забезпечення рівності перед законом; повага до гідності кожної людини; забезпечення рівних можливостей осіб чи груп осіб. Досліджено приклади застосування штучного інтелекту. Під час підготовки статті особлива увага була приділена дослідженню Гельсінської групи з прав людини, на тему «Штучний інтелект та права людини: орієнтири та обмеження у контексті національної безпеки та оборони», проведеного у 2024 році. Автори статті дійшли висновку, що штучний інтелект може сприяти дискримінації прав людини різними способами, насамперед посилюючи вже існуючу нерівність, автоматично відтворюючи дискримінаційні практики.

Ключові слова: права людини, принцип недискримінації, дискримінація, штучний інтелект, право на безпечний штучний інтелект, безпека людини, захист прав.

Bulavina Svitlana, Davydova Tetiana. Artificial intelligence and non-discrimination as a fundamental principle of ensuring human rights

The article examines the impact of artificial intelligence (AI) on human rights, first and foremost, analyzes the principle of non-discrimination in its application. The basic principles of the development and use of artificial intelligence technologies in Ukrainian practice related to the observance of human rights, as well as the latest legislation of the European Union regulating these issues, in particular, the Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law and the European Union Artificial Intelligence Act (EU AI Act), are studied.

The authors pursue the aim to study the expert opinion of leading researchers as well as human rights activists on the impact of AI on human rights, and analyze the capabilities of ChatGPT and Gemini to enquire the affect of artificial intelligence on human rights. In the analysis, it was concluded that by distinguishing two aspects of the impact of artificial intelligence on human rights – both positive and negative, ChatGPT and Gemini determine that discrimination has a negative and positive influence correspondently. Therefore, the link between artificial intelligence and the prevention of discrimination has been studied. The principle of non-discrimination is assumed by the authors as ensuring equality of rights and freedoms; guaranteeing equality before the law; respect for the dignity of every person; ensuring equal opportunities for persons or groups of persons. Examples of artificial intelligence application are studied. On carrying out the research, special attention was paid to the study of the Helsinki Group on Human Rights on the topic "Artificial Intelligence and Human Rights: Guidelines and Limitations in the Context of National Security and Defense", conducted in 2024. The authors of the article concluded that artificial intelligence can contribute to discrimination against human rights in various ways, primarily by exacerbating existing inequalities, automatically reproducing certain discriminatory practices.

Key words: human rights, principle of non-discrimination, discrimination, artificial intelligence, right to safe artificial intelligence, human security, protection of rights.

Питання впливу штучного інтелекту (далі – ШІ) на права людини науковці досліджують тривалий період. Від часу Четвертої промислової революції, відомої також як «Industrie 4.0», активно вивчалися і впроваджувалися поняття інтернету речей та послуг, смарт-технологій, їх можливого впливу на права і свободи людини. Проте лише після впровадження ШІ в широкий вжиток наукова проблема з суто теоретичного набула прикладного характеру.

Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р, одними з принципів розвитку та використання технологій ШІ, є:

розроблення та використання систем штучного інтелекту лише за умови дотримання верховенства права, основоположних прав і свобод людини і громадянина, демократичних цінностей, а також забезпечення відповідних гарантій під час використання таких технологій;

відповідність діяльності та алгоритму рішень систем штучного інтелекту вимогам законодавства про захист персональних даних, а також додержання конституційного права кожного на невтручання в особисте і сімейне життя у зв'язку з обробкою персональних даних [1].

У той же період представлена Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні, в якій однією з цілей регулювання визначено захист прав людини від ризиків розробки та використання систем із ШІ [2].

В 2024 році Комітет Ради Європи зі штучного інтелекту оприлюднив Рамкову конвенцію про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права [3], яка, як це випливає з назви, має загальний характер і закріплює принципи і підходи до регулювання ШІ, подальші наміри до його використання. У серпні того ж року набув чинності Закон Європейського Союзу про штучний інтелект (EU AI Act), що покликаний сприяти його розвитку. Зазначений правовий акт спрямований, серед іншого, на сприяння впровадженню ШІ, орієнтованого на людину та вартості довіри [4].

Дослідження проблематики взаємодії ШІ та прав людини є надзвичайно важливим. На початку нашого століття і до його двадцятих років дослідники активно вивчали теоретичні аспекти, що стосувалися аналізу впливу систем ШІ на фундаментальні права, досліджували потенційні негативні і позитивні аспекти ШІ, еволюцію становлення та розвитку його до сучасного рівня тощо.

Останній час науковці досліджують вплив ШІ на реалізацію конкретних визначених прав, свобод людини, питання міжнародно-правового регулювання статусу ШІ, його відповідності міжнародно-правовим стандартам, зокрема з метою недопущення порушень, це роботи: А. Гачкевича, А. Завадського, О. Косілової, О. Комардіної, О. Кузьменка, Н. Марценко, Х. Солодовнікової, О. Тарути, А. Шевченко, інших.

У даному дослідженні було важливо вивчити як експертну думку провідних дослідників і правозахисників щодо впливу

ШІ на права людини, так і проаналізувати погляд з середини, зокрема використавши можливості ChatGPT [5] і Gemini [6], зробивши оцінку закладених алгоритмів.

Так, сформовано просте питання до систем ШІ: «Як впливає штучний інтелект на права людини?».

Відповідь ChatGPT: ШІ значно впливає на права людини як позитивно, так і негативно.

Серед позитивних аспектів виокремлено наступні: поліпшення доступу до інформації (ШІ допомагає знаходити потрібну інформацію швидше, полегшує навчання та доступ до медичної допомоги);

ефективність захисту прав (ШІ може використовуватися для виявлення та запобігання порушенням прав людини, наприклад, у сфері дискримінації або насильства); спрощення процесу правосуддя (системи ШІ можуть допомогти прискорити судові процеси, покращуючи доступність та справедливість рішень).

Негативні аспекти також структуровані: загроза приватності (ШІ може використовуватися для збирання та аналізу персональних даних, що ставить під загрозу право на приватне життя); дискримінація (ШІ-системи можуть ненавмисно посилювати існуючі упередженості, наприклад, у питаннях працевлаштування чи правопорядку); контроль та маніпуляція (розробка ШІ може призвести до створення технологій, які порушують свободу та безпеку, наприклад, у сфері спостереження або маніпулювання громадською думкою) [5]. Таким чином, робить висновок система, що важливо забезпечити баланс між розвитком ШІ та захистом прав людини, щоб мінімізувати можливі загрози та максимізувати користь для суспільства.

Те саме питання було поставлено ще одній розповсюдженій системі – Gemini. Відповідь отримано схожу, зокрема ШІ складно впливає на права людини, мається на увазі наявність як позитивних так і негативних аспектів.

Так виокремлено позитивні аспекти: доступ до інформації та освіти (ШІ може забезпечити доступ до інформації та освітніх ресурсів для людей у віддалених районах або з обмеженими можливостями); медична допомога (ШІ може допомогти у діагностиці та лікуванні захворювань, роблячи медичну допомогу більш доступною та ефективною); безпека (ШІ може використовуватися для запобігання злочинам та забезпечення громадської безпеки); боротьба з дискримінацією (ШІ може допомогти виявляти та запобігати дискримінації у різних сферах життя).

Негативний вплив також визначений: порушення приватності (ШІ може використовуватися для стеження за людьми та збору конфіденційної інформації без їхньої згоди); дискримінація (ШІ, навчений на упереджених даних, може посилювати дискримінацію щодо певних груп людей); автономна зброя (розробка зброї, яка здатна приймати рішення про застосування сили без участі людини, викликає серйозні етичні питання); безробіття (автоматизація, заснована на ШІ, може призвести до втрати робочих місць у деяких галузях) [6]. У зв'язку з цим, зроблено системою висновок, виникає необхідність у регулюванні розвитку та застосування ШІ, з метою, аби забезпечити дотримання прав людини та запобігти негативним наслідкам. Важливо створити правові рамки, які гарантуватимуть прозорість, підзвітність та контроль за його використанням. Отже, система підсумовує, що ШІ є потужним інструментом, який може принести користь людству, але також характеризується серйозними ризиками для прав людини, тому необхідно відповідально підходити до розвитку та застосування ШІ, враховуючи етичні та правові аспекти.

Звернемо увагу, що системи ChatGPT і Gemini виокремлюють два аспекти впливу ШІ – позитивний і негативний, і серед них дискримінація визначається в обох впливах. Структуруємо:

Система ШІ	Позитивний аспект	Негативний аспект
ChatGPT	ШІ може використовуватися для виявлення та запобігання порушенням прав людини, зокрема у сфері дискримінації.	ШІ системи можуть ненавмисно посилювати існуючі упередженості, наприклад, у питаннях працевлаштування чи правопорядку.
Gemini	ШІ може допомогти виявляти та запобігати дискримінації у різних сферах життя.	ШІ, навчений на упереджених даних, може посилювати дискримінацію щодо певних груп людей.

Джерело: розроблено авторами.

В негативному аспекті існують загрози через ШІ поширення дискримінації і обмеження фундаментальних прав і свобод людини.

У 1948 році статтею 2 Загальної декларації прав людини визначено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища [7].

В Європейській конвенції з прав людини визначено заборону дискримінації (стаття 14). Користування правами та свободами, визнаними в Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою [8].

Пунктом 2 статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дискримінацію визначено як «ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановлений цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» Принцип недискримінації статтею 2 зазначеного Закону визначається наступним чином: «законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, незалежно від певних ознак: 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; 3) повагу до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб» [9].

Звернемо увагу, що Преамбула до Протоколу № 12 до згаданої вище Євро-

пейської конвенції з прав людини визначає принцип недискримінації: «принцип недискримінації не стоїть на заваді державам-учасницям уживати заходів» [8].

Права людини базуються на головних принципах, серед яких принцип на недискримінацію, що пов'язаний з принципом рівності і забезпечення справедливості. Вони служать для захисту основних свобод і можливостей, необхідних для гідного існування, є універсальними і невідчужуваними. А відтак принцип недискримінації розглядається як забезпечення рівності – одного з надважливих принципів демократичного суспільства.

Дійсно, з одного боку, застосування ШІ відкриває широкі можливості, а з іншого може порушувати права людини. Один з найбільш відомих прикладів – система розпізнавання облич Clearview AI, робота якої налаштована через технологію автоматичної ідентифікації. Це дієвий інструмент для ідентифікації злочинців, програма, що допомагає посилювати безпеку на пропускних пунктах. Проте за відсутності прозорості в розробленні та діяльності системи з'являються ризики упередженості та дискримінації, а також складність оскарження таких автоматизованих рішень, роблять висновок дослідники проєкту EU4DigitalUA [10].

У 2024 році Гельсінська група з прав людини, під час запровадженого правового режиму воєнного стану, провела дослідження на тему «Штучний інтелект та права людини: орієнтири та обмеження у контексті національної безпеки та оборони», в якому визначила, що ШІ може приносити користь суспільству, але також є серйозним ризиком для прав людини, відтак існує необхідність розробити ефективні механізми регулювання та контролю за його використанням, щоб забезпечити дотримання прав людини та запобігти зловживанням [11].

Так, у дослідженні сказано, що ШІ впливає на права людини у кількох аспектах, виокремлено і дискримінацію. Мова йде, що при використанні озброєння на основі ШІ має місце низка переваг при розпізнаванні, обранні чи враженні цілей, а також при прогнозуванні чи моніторингу загроз. Але класифікація таких об'єктів зазвичай відбувається за допомогою машинного

навчання [11]. Таке навчання передбачає введення масиву даних в певний алгоритм, на основі яких згодом робляться прогнози чи приймаються рішення. Цей процес є багатоетапним і кожна система ШІ повинна проходити ретельну перевірку на відповідність ключовим принципам, зокрема принципу недискримінації. Так, застерігають експерти Гельсинської групи з прав людини, існує ризик, що система може обробляти упереджені дані, і це призведе до алгоритмічної дискримінації – несправедливих рішень, які негативно впливають на певні групи людей. Крім того, алгоритми ШІ, що використовуються для прогнозування, можуть ігнорувати дискримінаційні фактори, посилюючи існуючу нерівність або створюючи нову. Отже, використання помилкових алгоритмів або програмного забезпечення, що спричиняє дискримінацію за будь-якою ознакою, є порушенням прав людини. Що ж стосується використання автономних озброєнь, то ключовим питанням є здатність такого озброєння відрізняти легітимні військові цілі від захищених цивільних осіб та цивільних об'єктів, проводити оцінку пропорційності атаки,

яка не повинна призводити до дискримінаційних атак [11].

Таким чином, ШІ може сприяти дискримінації прав людини посилюючи вже існуючу (закладену в систему) нерівність, автоматично відтворюючи певні дискримінаційні практики, при цьому від початку алгоритми ШІ можуть містити упередження, що призводять до дискримінаційних результатів. Водночас висновки, зроблені ШІ, можуть бути непрозорими, а відтак незрозумілими для людей, що ускладнить оскарження наявної дискримінації.

Відтак, згодні з дослідниками, які відзначають, що поява ШІ створює передумови до науково-технічного прогресу, але за своїм змістом може бути певними викликами для такого досягнення людства як права людини [12, с. 71]. При цьому ШІ за своєю суттю не є дискримінаційним, лише його використання може призводити до дискримінації, якщо розробники та користувачі не вивчають і не враховують потенційні ризики та не вживають заходів для їх запобігання і допускають упередженість (необережно чи навмисно) при генеруванні об'єктів ШІ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2#w1_4 (дата звернення 11.02.2025).
2. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні : Bottom-Up підхід. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%B7_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A8%D0%86_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_compressed.pdf (дата звернення 11.02.2025).
3. Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права. URL: <https://rm.coe.int/1680afae3c> (дата звернення 11.02.2025).
4. EU Artificial Intelligence Act: опієнтир для українського законодавця. URL: <https://law-in-war.org/eu-artificial-intelligence-act-oriyentyr-dlya-ukrayinskogo-zakonodavczya/> (дата звернення 11.02.2025).
5. ChatGPT. URL: <https://chatgpt.com/> (дата звернення 17.02.2025)
6. Gemini. URL: <https://gemini.google.com/app?hl=uk> (дата звернення 18.02.2025)
7. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Дата звернення 20.02.2025).
8. Європейська конвенція з прав людини : ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 20.02.2025).

9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 25.02.2025).

10. Права людини в епоху штучного інтелекту: виклики та правове регулювання : проєкт EU4DigitalUA. URL: <https://drive.google.com/file/d/1YLb1X8wCMQi3g8LjPsERa2b58GM1fRS2/view> (дата звернення 02.03.2025).

11. Штучний інтелект та права людини: орієнтири та обмеження у контексті національної безпеки та оборони. Гельсінська група з прав людини. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/Preview_AI_human_right_A4-1.pdf (дата звернення 11.03.2025).

12. Камардіна Ю., Поляруш-Сафроненко С., Вишневська Ю. Права людини в епоху розвитку штучного інтелекту. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2024, Вип. 27. С. 71–78.

REFERENCES:

1. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020, December 2). *Kontseptsiiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini* [Concept of AI development in Ukraine] (Order No. 1556-r). Retrieved February 11, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p> [in Ukrainian]

2. Ministerstvo tsyfrovoyi transformatsii Ukrainy. (n.d.). *Dorozhnia karta z rehuliuвання shtuchnoho intelektu v Ukraini: Bottom-Up pidkhid* [Roadmap for AI regulation in Ukraine: Bottom-Up approach]. Retrieved February 11, 2025, from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/Дорожня_карта_з_регулювання_ШІ_в_Україні_compressed.pdf [in Ukrainian]

3. Rada Yevropy. (n.d.). *Ramkova konventsiiia Rady Yevropy pro shtuchnyi intelekt, prava liudyny, demokratiuu ta verkhovenstvo prava* [Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law]. Retrieved February 11, 2025, from <https://rm.coe.int/1680afae3c>

4. Law-in-War.org. (n.d.). *EU Artificial Intelligence Act: oriyentyr dlia ukrainskoho zakonodavtsia* [EU AI Act: a reference point for Ukrainian legislators]. Retrieved February 11, 2025, from <https://law-in-war.org/eu-artificial-intelligence-act-oriyentyr-dlya-ukrayinskogo-zakonodavczya/> [in Ukrainian]

5. OpenAI. (n.d.). *ChatGPT*. Retrieved February 17, 2025, from <https://chatgpt.com/>

6. Google. (n.d.). *Gemini*. Retrieved February 18, 2025, from <https://gemini.google.com/app?hl=uk>

7. OON. (1948). *Zahalna deklaratsiia prav liudyny* [Universal Declaration of Human Rights]. Retrieved February 20, 2025, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian]

8. Rada Yevropy. (1997). *Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny* [European Convention on Human Rights] (Law No. 475/97-VR). Retrieved February 20, 2025, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian]

9. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012, September 6). *Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini* [On the principles of preventing and combating discrimination in Ukraine] (Law No. 5207-VI). Retrieved February 25, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> [in Ukrainian]

10. EU4DigitalUA. (n.d.). *Prava liudyny v epokhu shtuchnoho intelektu: vyklyky ta pravove rehuliuвання* [Human rights in the era of artificial intelligence: challenges and legal regulation]. Retrieved March 2, 2025, from <https://drive.google.com/file/d/1YLb1X8wCMQi3g8LjPsERa2b58GM1fRS2/view> [in Ukrainian]

11. Helsinska hrupa z prav liudyny. (2024, May). *Shtuchnyi intelekt ta prava liudyny: oriyentyr ta obmezhenia u konteksti natsionalnoi bezpeky ta oborony* [Artificial intelligence and human rights: guidelines and limitations in the context of national security and defense]. Retrieved March 11, 2025, from https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/Preview_AI_human_right_A4-1.pdf [in Ukrainian]

12. Kamardina, Yu., Poliarush-Safronenko, S., & Vyshnevskaya, Yu. (2024). Prava liudyny v epokhu rozvytku shtuchnoho intelektu [Human rights in the era of AI development]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Pravo – Bulletin of Mariupol State University. Series: Law*, 27, 71–78. [in Ukrainian]